

RENDRAGYÓ DEZURBANIZÁCIÓ? KÜLFÖLDI BEKÖLTÖZŐK HELYE ÉS SZEREPE A BARANYAI-HEGYHÁTON

MÁTÉ ÉVA¹ – PIRISI GÁBOR

UNUSUAL COUNTER-URBANISATION? FOREIGN RESIDENTS PLACE AND ROLE IN THE
BARANYAI-HEGYHÁT

The processes forming Hungarian rural spaces in the last decades changed landscape and society most in the cases in a negative way. These changes including demographic shrinking, the loss of former functions and the marginalization of deprived groups degraded rural areas, both inner and outer peripheries into depression areas, where it became a challenge as well to cope with finding a job, building a community, or simply the everyday shopping necessities. Rural restructuring gives a theoretical frame to these phenomena, also explains the changing processes of society, the differentiating settlements or new roles of small villages.

Counter urbanization strongly takes part in rural restructuring processes. With the new inhabitants with different background, including the urban habitus, a higher financial status or simply a new kind of lifestyle comparing with traditional rural values empowers the fragmentation of local society. In a post-socialist context, differences are increasing due to cultural and language dissimilarities and the huge financial gap between locals and newcomers. Our aim in this paper is to investigate foreign inhabitants in a Hungarian rural area, the Baranyai-Hegyhat, which struggles with the crisis caused by demographic shrinking and rural restructuring. The main question of this research is, how do foreigners modify these small communities, how could they cope with integration issues, and also, if they have a role in the fragmentation of local societies.

BEVEZETÉS

Magyarország vidéki tereinek újrastrukturálódási folyamatai rendkívül változatos és differenciált földrajzi tértípust alakítottak ki (CSURGÓ - KOVÁCH - MEGYESI 2018). Az átalakulás egyik markáns jelensége az itt élő népesség státusz- és habitusváltása, mely során a korábban közösség-jellegű falvak társadalmakká fejlődnek, melynek következtében egy sajátos, multilaterális társadalmi térstruktúra alakul ki. A mezőgazdasági termelés jelentőségének csökkenése, ezzel párhuzamosan a modernizáció és poszt-modern átmenet hatására városi központokban centralizálódó munkahelyek egy korábban a vidéki terekben nem tapasztalt mobilitási kényszert állítanak a vidéki lakosság elé, melynek eltérően képesek megfelelni, ennek következtében egy fragmentált társadalmi

¹ „Az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP-18-1 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával készült”

térszerkezet alakulhat ki ezeken a lakóhelyeken (*BIHARI - KOVÁCS 2011; KOVÁCH 2012; T. KOVÁCS 2001*).

A társadalom belső átstrukturálódása mellett egyéb, endogén hatásai is lehetnek a vidéki terek differenciálódásának. A dezurbanizáció, bár a magyar településhálózat formálásában és a magyar városok viszonylatában kevésbé meghatározó, mégis jelen van rurális településeinken, rendhagyó formában (*KEMKERS 2009*). A nyugat-európai származású migránsok jelentős hányada az elzártabb, tradicionális falusi jellegét megőrizni jobban képes településeket preferálja lakóhelyválasztásakor, ami ugyanakkor azt is jelenti, hogy számos falusi településünk esetében megjelenik egy teljesen új, addig az adott környezetben nem ismert társadalmi csoport, mely eltérő státuszából és az ebből fakadó magasabb életszínvonalból fakadóan megtöri a falusi társadalmak korábbi jellegét egy másfajta térhasználati modellel kiegészítve azt (*CLOKE - LITTLE 1987; CLOKE - THRIFT 1987; ILCSIKNÉ MAKRA - BAJMÓCY - BALOGH 2018*).

A dezurbanizáció a városnövekedés harmadik szakaszaként a városi népesség abszolút dekoncentrációját jelenti, vagyis a városi középosztály egy része a fejlettebb telekommunikációs eszközöknek, valamint a poszt-modern átmenetben felértékelődő, a rurális terekhez köthető rekreációs motivációknak köszönhetően a nyugodt, természetbe ágyazott vidéki lakóhelyeket választja a városokból történő elvándorlás során (*ENYEDI 1988, 2011*). A magyar vidéken tapasztalt rendhagyó dezurbanizációban résztvevő külföldi népesség ennek a modellnek olyan formában felel meg, hogy a városi háttérű, urbánus habitusú csoportok beköltözését tapasztalhatjuk, ahol a beköltözési motivációk egyik legmarkánsabb elemét a Magyarországi kis- és aprófalvakban tapasztalható nyugalom, időben megtorpant települési jelleg, a természetbe ágyazottság és a tradicionális beépítési formák jelentik (*MURDOCH - PRATT 1993; MICHAEL WOODS 2007*).

A rurális újrastrukturálódás folyamatában a dezurbanizáció jelentős szerepet játszik, tekintettel arra, hogy a helyi társadalmak fragmentációját tovább erősíti (*CLOKE - LITTLE 1987; HALFACREE 2006*). Ráadásul vidéken az újrastrukturálódás hatására kialakuló multilaterális társadalmi tereket is tovább bővíti, kiemelten ebben a speciális esetben, mivel a tapasztalatok arra utalnak, hogy az itt élő külföldi csoportok egymással gyakran kapcsolatban állnak, a falusi lakossággal ugyanakkor az interakcióik száma minimális. Más esetekben ennek pont az ellenkezője tapasztalható, a külföldi beköltözők kapcsolata a helyiekkel kiegyensúlyozottabb, mindennapos interakciókkal jellemezhető, míg a környezetükben élő külföldi családokkal nem állnak közvetlen kapcsolatban. Ugyanakkor a teljes elszigeteltség sem idegen a betelepülő családoktól, elsősorban azért, mert beköltözési motivációjuk leginkább a csendes elvonulás volt.

A dezurbanizáció ezen megjelenési formája mindezek alapján úgy gondoljuk, hatással van a rurális települések újrastrukturálódási folyamataira, úgymint a

társadalmak fragmentációjára, a településen élők mobilitásának növekedésére, vagy éppen csökkenésére, a falvak sajátos, új társadalmi csoportjainak megjelenésére stb. Jelen kutatás célja, hogy egy magyarországi belső periféria, a Baranyai-Hegyhát példáján keresztül bemutassa a külföldről érkező, városi háttérű csoportok helyi térhasználati mintázatainak, integrációs attitűdjüknek különbségeit, valamint hogy értékelje a jelenséget a rurális újrastrukturálódás viszonylatában.

1. A VIDÉKI ÚJRASTRUKTURÁLÓDÁS ELMÉLETE ÉS JELENSÉGEI

Magyarország vidéki térségeinek válsága nem képezi vita tárgyát a magyar társadalomföldrajzban, ugyanakkor az sem egyértelmű, pontosan melyik településeket sorolhatjuk a vidéki terekhez (A. D. KOVÁCS - FARKAS - PERGER 2015). Mindezek alapján napjainkban rendkívül bonyolult feladatnak tűnhet meghatározni, mit érthetünk rurális település alatt, tekintettel a tértípus utóbbi évtizedekben tapasztalt átalakulási folyamataira és strukturális változásaira (ENYEDI 1980; HALFACREE 2006; KOVÁCH 2012; K. KOVÁCS 2016; MURDOCH - PRATT 1993; M. WOODS 2009). Vidéki tereink átalakulási folyamatai rendkívül szerteágazók lehetnek, melyek háttérben számos helyi tényező állhat, ugyanakkor a változásokat gyakran visszavezethetjük a globalizációra, valamint a hatására begyűrűző modernizációra és poszt-modern átmenetre (MURDOCH - PRATT 1993; M. WOODS 2007). Ezek elsődleges és leglátványosabb hatásai a városi tereket érintik, ugyanakkor a városok vidéki vonzáskörzeteire, vagy éppen perifériáira is hatást gyakorolnak az új térfolyamatok (CLOUT 1972; MASSEY 1979). Ez elsősorban a foglalkoztatási mintázatok átalakulását jelentette, mikor az agrártermelés jelentősége csökkent, ugyanakkor az ipari munkahelyek száma növekedett (LANG 2015). Ezáltal a vidéki térségekben az agrárfoglalkoztatottak száma csökkent, a vidék tradicionális mezőgazdasági jellege fakulni látszott, miközben az ipari foglalkoztatottak száma növekedett (DÖVÉNYI - TOLNAI 1991; LOWE MURDOCH - MARSDEN - MUNTON - FLYNN 1993). Ez a vándorlási tendenciákra is jelentős hatással volt, a vidéki lakosság egy része beköltözött a városokba (ENYEDI 2011), másrésről a kommunikációs technológiák fejlődésével egyre nőtt a vidéki ingázók aránya (CLOKE - LITTLE 1987).

A globalizáció hatására egy növekvő mobilitási kényszer alakult ki a vidéki terekben élőkkel szemben, melyre azonban az itt lakók nem adtak egyforma válaszokat (MILBOURNE - KITCHEN 2014; M. WOODS 2009). A legmagasabb mobilitást elérő csoportok elköltöztek, míg a legalacsonyabb mobilitással, vagy akár annak hiányával jellemezhető társadalmi csoportok nem csupán szociális értelemben, hanem térben is a peremekre szorulhatnak. A társadalmi és térbeli mobilitás eltérő szintje tehát fragmentálja a vidéki közösségeket (TÖNNIES 2004), melyek csoportjai így ugyanazon fizikai értelemben vett teret másként kezdenek használni (MICHAEL WOODS 2004). Létrejön egy multilaterális vidéki tér, melynek egyik sajátosságaként egyes társadalmi csoportok elszigetelt, izolált térbeli

helyzetbe kerülhetnek (CLOKE - GOODWIN - MILBOURNE - THOMAS 1995; MICHAEL WOODS 2004).

A vidéki újrastrukturálódás elmélete a ruralitásban zajló differenciálódási folyamatokat foglalja elméleti keretbe, ahol a helyi társadalmak térhasználatának, ennek megfelelően pedig a tér átalakulásának jelenségeit tapasztalhatjuk (CSURGÓ ET AL, 2018; HALFACREE 2006; LENNERT 2017; MICHAEL WOODS 2004). A térhasználat differenciálódásának az alapját a vidéken megjelenő, korábban erre a tértípusra nem jellemző társadalmi csoportok megjelenése jelenti, ahol a társadalmi csoportok közti különbségeket nem csupán mobilitásuk, hanem társadalmi státuszuk, habitusuk, nemük, koruk, kulturális hovatartozásuk stb. alapján húzhatjuk meg (MICHAEL WOODS 2004). A rurális újrastrukturálódás a globalizálódó vidéki tér egyfajta poszt-rurális jellegét eredményezi, ahol a vidéki tér multilaterális jellegét a benne élő csoportok különböző térpályái alakítják (BROWN - KULCSÁR - KULCSÁR - OBÁDOVIC 2005; LOWE ET AL. 1993).

A vidéki tér multilaterális sajátosságait nagymértékben határozza meg földrajzi helyzete, vagyis a nagyobb városi központoktól való távolsága (BIHARI - KOVÁCS 2011; PÉNZES 2013; PÉNZES - MOLNÁR - PÁLÓCZI 2014; TÓTH 1974). A városközelség az itt élők urbánus habitusát erősíti (lásd a szuburbán településeket), ami ugyanakkor azt is jelenti, hogy a városi terekben zajló társadalmi-gazdasági folyamatok jelentős hatást gyakorolnak a vidéki terekre, nem csupán a város-vidék relációban zajló migrációs tendenciákat figyelembe véve, hanem a vidékre gyakorolt társadalmi változásokat is ide sorolva (DIRKSMEIER 2009). Vagyis a városok fejlődésének szakaszai valamilyen módon hatást gyakorolnak a rurális terekre is, így a rurális újrastrukturálódás elméletében is helyet kaphatnak (HALFACREE 2006; HOGGART - PANIAGUA 2001; MARSDEN - LOWE - WHATMORE 1990; MICHAEL WOODS 2011).

2. A DEZURBANIZÁCIÓ, MINT A VIDÉKI ÚJRASTRUKTURÁLÓDÁS EGYIK MOTORJA

A városfejlődés szakaszai a településhálózat egészét formálják, nem csupán a városi tereket (ENYEDI 2000, 2011). Ráadásul az urbanizáció egyes szakaszai a rurális újrastrukturálódás jelenségeivel is összefüggésben állnak, hiszen a vidéki társadalmak térhasználatának differenciálódási folyamatai elsősorban a városi terekben végbemenő társadalmi-gazdasági átalakulás hatásaiként értelmezhetők (MARSDEN ET AL. 1990). A városfejlődés szakaszai nagyon gyakran ezzel szemben szinte kizárólag a városban zajló trendeket vizsgálják, miközben a vidéki települések hatásukra végbemenő változásokra kevésbé kerül hangsúly.

A városfejlődés szakaszai közül a dezurbanizációt emelnénk ki írásunkban, mivel ez a folyamat olyan rurális terekben zajlik, ahol a városias életforma elterjedése (városiasodás) inkább csoportszinten érinti a települések

társadalmait (*CLOKE - THRIFT 1987*). A dezurbanizáció során a városokból kiköltöző népesség lakóhelyválasztási motivációit nagymértékben befolyásolják a poszt-modern átmenet hatására átalakuló prioritások, így felértékelődik a természeti környezet, a nyugalom, az alapvetően a városok dinamikus hétköznapjaihoz képest lassú életforma (*CLOKE 1987; MURDOCH - PRATT 1993; MICHAEL WOODS 2011*). Ráadásul a fejlődő közlekedési és telekommunikációs technológia egyre közelebb hozza a vidéket a városokhoz, így kialakul a távmunka rendszere, valamint az egyre nagyobb távolságú ingázás is (*CASTELLS 1996; ENYEDI 2011*). A nyugat-európai országokban alapvetően már az 1970-80-as években intenzívebbé váló kiáramlás a falvakba elsősorban ezen értékek mentén valósult meg, hozzátartozik a nyugati dezurbanizációs modellhez az itteni kiköltözők társadalmi háttére is, ugyanis ebben az esetben a városokból érkező migránsok (hasonlóan a szuburbanizációban résztvevőkhöz) javarészt középosztálybeli lakosok (*CLOKE 1997; CLOKE - LITTLE 1987*).

Az eltérő társadalmi státuszú népesség megjelenése a vidéki terekben felerősítette a rurális újrastrukturálódás folyamatait, mivel egy korábban helyben nem ismert habitusú, magasabb anyagi háttérű csoport érkezett ezekbe a közösségekbe, tovább erősítve azok belső fragmentációját (*MILBOURNE 1997; TIGGES - ZIEBARTH - FARNHAM 1998*). A városi háttérű csoportok integrációját ezáltal gyakran konfliktusok kísérik a helyi lakossággal, melyek egyik kiinduló pontja az eltérő életvitelből származó térhasználat (*CLOKE - THRIFT 1987*).

Magyarország esetében a városfejlődés harmadik szakaszához tartozó jelenségek a rendszerváltást követő években jelentkeznek, azonban a nyugatitól eltérő jelleggel (*BAJMÓCY - HOSSZÚ - DUDÁS - BALIZS 2011; ENYEDI 2011*). A különbség leglátványosabb elemét a kiköltözések volumene jelenti, ugyanis hazánkban a dezurbanizáció nehezen nyomon követhető és kisszámú népességet érintő folyamat (*HOSSZÚ 2010*). Ennek egyik oka az lehet, hogy a rendszerváltást követő években tapasztalt kiköltözések elsődlegesen szuburbán jellegűek voltak (*KOK - KOVACS 1999*), másfelől a távolabbi, rurális célterületek esetében a nyugat-európai mintától eltérően megélhetési motivációt hordoztak. A városból kiköltöző népesség egy része ekkor ugyanis a rendszerváltás során elvesztette korábbi munkahelyét, a dráguló városi életmódot ugyanakkor nem tudta fenntartani, ezért olcsóbb megélhetés reményében vidékre költözött (*NÉMETH, 2011*). A klasszikusabb, nyugat-európai mintát követő dezurbanizáció bár tetten érhető néhány Balaton-felvidéki település esetében, tömegesnek napjainkig nem tekinthető, legalábbis a magyar nagyvárosok viszonylatában.

Sokkal inkább jellemző Magyarország vidéki településeinek egy részére egyfajta rendhagyó, vagy még pontosabban: nem a hazai, hanem az európai településhálózat léptékében értelmezhető dezurbanizáció (*ILLÉS 2005; KEMKERS 2009; MÁTÉ 2018*). A jelenség rendhagyónak minősül olyan formában, hogy a magyar vidékre költöző, városi háttérű népesség más, elsősorban nyugat-európai országból érkezik, aminek mind rövid, mind hosszú távon a hagyományos dekoncentrációtól eltérő hatásai és következményei lesznek

(*KEMKERS 2009*). Egyfelől egy sokkal szélesebb társadalmi szakadék alakul ki ezekben az esetekben, hiszen az ezekben a kis falvakban élő lakosok anyagi helyzete magyarországi viszonylatban is rendkívül hátrányos, ezzel szemben a Nyugat-Európából érkezők anyagi háttere a helyiek bevételeinek sokszorosát teszi ki. Másfelől az eltérő nyelvhasználat és nemzeti szokásrend egy markáns kulturális kontrasztot hoz ezekre a településekre. Végezetül önmagában a dezurbanizációból általában következő urbánus habitus megjelenése is jelentősen differenciálja a falvak lakosságát, ami az anyagi és kulturális eltérésekkel együtt konfliktusokat eredményezhet.

Vizsgálatunk célja, hogy megvizsgáljuk a Nyugat-Európából érkező migránsok települési társadalmi térben elfoglalt helyét és szerepét egy hátrányos helyzetű rurális térségben, a Baranyai-Hegyhát területén. Véleményünk szerint ezeken a településeken a rurális újrastrukturálódás egyik folyamataként értelmezhető a külföldi lakosok megjelenése a falvakban, ami azonban sajátosan módosítja az itt élők térhasználatát. Mindezt két szempontból igyekszünk megvizsgálni, egyfelől a mintaterületen található 45 község polgármesterével folytatott rövid interjúk felhasználásával, másfelől az ezekben a falvakban élő külföldi lakosokkal folytatott mélyinterjúk tapasztalataival.

3. A KUTATÁS MÓDSZEREI

A kutatás mintaterületét a Baranyai-Hegyhát települései jelentették, melynek kiválasztása korábbi, a témával rokon vizsgálatokon alapult (*ALPEK - MÁTÉ 2018*). A mintaterületet a térségben található kisvárosok, Komló, Dombóvár, Sásd és Mágocs ingázási vonzaskörzeteinek definiálásával határoltuk le, egyfelől a KSH ingázási statisztikája, másfelől a szakirodalom (*PÉNZES ET AL. 2014; PIRISI - KISS - MÁTÉ 2016*), illetve saját kérdőíves felméréseink segítségével. A terület ezek alapján egy összesen 49 településből álló, funkcionálisan szoros belső kapcsolatokkal jellemezhető belső periféria, melynek számos olyan településföldrajzi sajátossága ismert, amelyek az adatokon túl is indokolják az itteni települések vizsgálatát.

A Baranyai-Hegyhát településhálózata rendkívül elaprózott, melyet kis- és aprófalvak jelenléte határoz meg, melyek ezen felül nagyon gyakran zsáktelepülések is egyben (*BALOGH 2008, 2014; BELUSZKY - SIKOS 2007*). A falusi települések kis lélekszáma mellett a kisvárosok szintén alacsony népességszáma is jellemzi a területet, ami azonban gazdasági erejüket is nagymértékben befolyásolja (*PIRISI - TRÓCSÁNYI 2015*). A terület másik sajátossága a központok elérhetőségének nehézsége tömegközlekedési eszközökkel, ami elsősorban a zsákhelyzetű településeket érinti, nem csupán az itt található kisvárosok, hanem elsősorban a térségen kívül elhelyezkedő, nagyobb gazdasági erővel jellemezhető nagyvárosok, megyeszékhelyek esetében (*ALPEK - MÁTÉ 2018; MÁTÉ 2017*).

Látható tehát, hogy a vizsgált terület egy viszonylag zárt, némiképp izolált eleme a régió településhálózatának, a falvak egy jelentős része nem csak fizikai értelemben fekszik távol, hanem funkcionális értelemben is messzire sodródott a nagyobb központoktól. Ez ugyanakkor témánk szempontjából a beköltözések kapcsán előnyt jelent, ugyanis a nyugat-európai bevándorlók lakóhelyválasztásának egyik legfőbb motivációja a forgalmasabb tengelyektől távolabb eső, némileg elzárt, nyugodt lakókörnyezet.

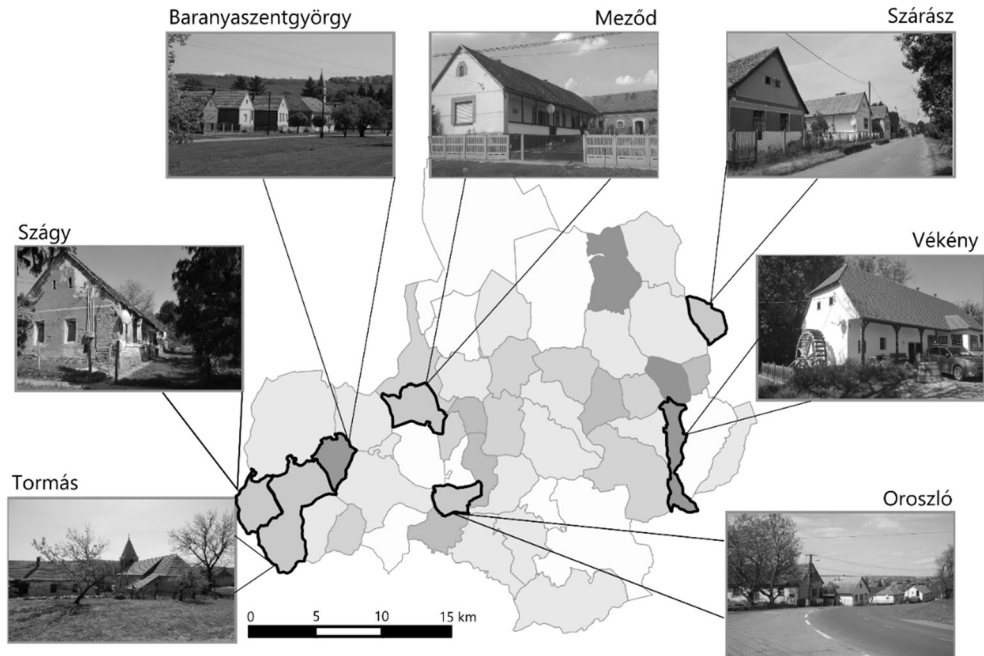
A külföldi lakosság számára vonatkozóan nem áll rendelkezésünkre aktuális településsoros statisztika², ezért a mintaterületen élő külföldi lakónépesség hozzávetőleges számának becsléséhez egy rövid, strukturált interjút végeztünk el az itteni falvak polgármestereivel. A módszer korlátai közé tartozott, hogy a nagyobb lélekszámú települések esetében kevésbé van rálátásuk a polgármestereknek a külföldi lakosok jelenlétére, ezért a vizsgálatba nem vontuk be a térség négy kisvárosát, Komlót, Dombóvárt, Sásdot és Mágocsot. A kisvárosok felmérése a kérdés kapcsán abból a szempontból sem volt indokolt, hogy városi jellegük kevésbé határozza meg a rurális újrastrukturálódás folyamatait. A rövid interjúk segítségével 45 település esetében sikerült egy hozzávetőleges, becsült értéket társítanunk a falvak kapcsán az ott élő külföldi lakosok számáról³, ahol nem csak az állandó, hanem a nyári időszakban itt tartózkodó külföldiek számát is felmértük. A válaszok alapján összesen két településen nincsenek Nyugat-Európai beköltözők, 43 esetében azonban legalább egy családról számoltak be interjúpartnereink.

A vizsgálat másik komponensét a külföldi lakosokkal végzett hét mélyinterjú jelenti a térség azon településeiről, melyek elszigeteltebbek, kisebb népességszámúak, a külföldiek megjelenése ezáltal jelentősebb változásokat okozhat a falvak hétköznapijaiban. A mélyinterjúkat Szágyon, Tormáson, Baranyaszentgyörgyön, Szárászon, Vékényben, Meződön és Oroszlón végeztük el, közülük egyedül Oroszló lakónépessége haladja meg a 300 főt, a többi település ettől alacsonyabb népességszámokkal jellemezhető (1. ábra). További sajátossága a kiválasztott falvaknak, hogy Vékényt és Oroszlót kivéve mindegyik zsákhelyzetű település, igaz, Meződ és Szárász esetében van áthaladó út, ezek azonban egy másik, zsákjellegű településhez vezetnek.

² Amely legjobb esetben sem lenne teljes körű, hiszen a külföldiek egy markáns, nehezen számszerűsíthető hányada csak második otthonként, szezonális lakóhelyként használja a magyarországi lakóingatlanát, és semmilyen lakcím-nyilvántartásban nem jelenik meg.

³ A módszer sajátosságai miatt feltételezhetjük, hogy a polgármesterek hajlamosak voltak inkább felülbecsülni a létszámot, ennek mértéke véleményünk szerint nagyjából 10-20% között lehet.

5. ábra: A mintavétel helyszínei a Baranyai-Hegyhát mintaterületén (2018)
 Figure 1: Location of interviews in the research area of Baranyai-Hegyhát (2018)

Forrás: a szerzők szerkesztése

A kutatás második lépése a külföldi lakosokkal készített mélyinterjú volt, melynek keretében igyekeztünk beköltözési motivációik mellett azt is megvizsgálni, hogy mennyire sikerült integrálódniuk a helyi közösségbe, milyen hatótávon belül milyen tevékenységeket végeznek, ez mennyiben különbözik a helyi lakosság térpályaitól, valamint milyen jellegű kapcsolatokat alakítottak ki beköltözésük óta a helyi, valamint az összességében népes nyugat-európai lakossággal. Az interjúk első szakaszában a válaszadók háttéréről és beköltözésük körülményeiről, motivációjukról kaptunk mélyebb információkat. A mélyinterjú második kérdéscsoportjával a beilleszkedés sajátos körülményeit jártuk körbe, ahol a helyi- és külföldi lakosok attitűdjét igyekeztünk körvonalazni, illetve a helyiekkel kialakított kapcsolatok jellegét. Végül a beköltözők térhasználatáról beszélgettünk mélyebben, a mobilitási hajlandóságukat és lehetőségeiket vizsgáltuk, ahol a hangsúlyt az elemzésben elsősorban arra helyeznénk, hogy mennyiben más ez a fajta térbeli mozgás a helyiekéhez képest.

A mélyinterjúkat időrendi sorrendben Szágyon, Tormáson, Baranyaszentgyörgyön, Meződön, Oroszlón, Szárászon és Vékényben végeztük el, az interjúalanyok főként hollandok voltak, de Szágyon egy angol, Oroszlón finn származású beköltözőkkel beszélgettünk.

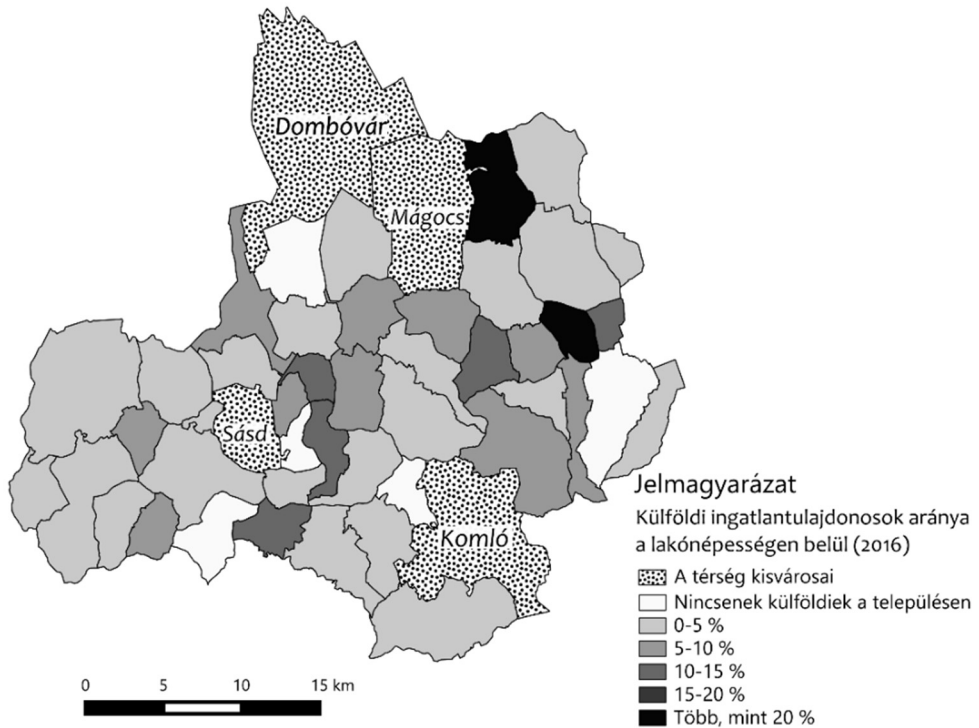
A mélyinterjúk tartalmilag három fő szerkezeti részre oszthatók a feltett kérdések alapján: az első részben főként az interjúalanyok költözési motivációit és hátterüket mértük fel, a második rész a térségi integrációra vonatkozó elsősorban a település közössége, részben a tágabb településhálózat elemei viszonylatában. A harmadik tartalmi blokk a külföldiek térhasználatát vizsgálta, mobilitási fokukat mérte fel az utazások célját és tartalmát vizsgálva. Az eredmények feldolgozásához igyekeztünk egyfelől a polgármesterektől kapott információkat szembeállítani az interjúalanyok válaszaival, illetve a különböző integrációs mintázatokat az egyes mélyinterjúk összehasonlításával állapítottuk meg.

4. KÜLFÖLDI LAKOSOK A BARANYAI-HEGYHÁTON

Kutatásunk első lépéseként a mintaterület polgármestereivel folytattunk egy rövid, strukturált interjút, mely során arra kértük őket, hogy becsüljék meg, körül belül hány külföldi tulajdonú ingatlan, és ezzel együtt a nyári csúcsidőszakban hány külföldi lakos található a településeken (2. ábra, 1. táblázat). Az összesen negyvenöt faluból álló mintaterületen csupán öt olyan települést említhetünk, ahol a polgármesterek nem tudtak külföldi lakosok jelenlétéről beszámolni. Itt érdemes ezzel kapcsolatban két fontos sajátosságát kiemelni ezeknek a településeknek: egyfelől a többi faluhoz képest aránylag nagyok, például Szászvár, Kaposszekcső vagy Magyaregregy, utóbbi esetében azonban ismét párszáz fős lakónépességről beszélhetünk. A másik sajátosság azonban, ami inkább meghatározza a külföldi beköltözők hiányát, a központibb fekvés. Az elszigeteltebb, elzártabb, adott esetben zsák jellegű településeket, mint Nagyhajmás, Szalatnak, Hegyhátmaróc vagy Varga nagyobb arányban keresik meg a Nyugat-európai beköltözők.

Az ábra és a táblázat számai alapján kiderül, hogy a külföldiek jelenléte a vártnál jelentősebb, helyenként igen markáns, némely esetben talán nehezen hihető. Fontos ennek kapcsán megjegyezni, hogy felmérésünk alanyai a legtöbb esetben nem jelennek meg a hivatalos statisztikákban, tehát az ezekkel való összevetés (Baranya megyében például 8168 fő 2018-ban, minden külföldi állampolgárságú esetében) irreleváns. Ami az arányokat illeti, a szezonális itt-tartózkodás miatt a külföldi ingatlantulajdonosok általában nincsenek egyszerre jelen a Hegyháton, az is igaz ugyanakkor, hogy a lakónépesség értéke is meglehetősen fiktív: a magyar népesség ideiglenes és egyre inkább állandó elvándorlása igen jelentős méreteket ölt.

6. ábra: A külföldi ingatlantulajdonosok becsült aránya a Baranyai-Hegyhát településein a lakónépesség arányában
 Figure 2: Approximated proportion of foreign house owners in the settlements of Baranyai-Hegyhát

Forrás: a szerzők szerkesztése

A települések polgármestereit a külföldi lakosok származási országáról is igyekeztünk megkérdezni. Ez alapján a hegyháti településeken élő külföldi lakosok legjelentősebb számban Hollandiából költöznek be, de szép számban vannak jelen Belgiumból, Németországból vagy akár Franciaországból is. A németországi beköltözők kapcsán több esetben is kiemelték interjúpartnereink, például Mekényes, Hegyhátmaróc stb. esetében, hogy a második világháború után kitelepített helyi németek, vagy leszármazottjaik visszaköltözését tapasztalták.

1. táblázat: A külföldi lakók becsült száma a Baranyai-Hegyháton nyári időszakban

Table 1: Approximated number of foreign residents in the Baranyai-Hegyhát in summer

Települések	Lakónépesség (2016)	Külföldiek száma	Települések	Lakónépesség (2016)	Külföldiek száma
Nagyhajmás	309	70	Vázsnok	827	10
Magyaregregy	129	44	Csikóstóttós	125	9
Szalatnak	81	40	Máza	318	9
Egyházaskozár	285	35	Oroszló	33	8
Gödre	110	30	Vékény	275	8
Hegyhátmaróc	116	26	Bakóca	269	7
Magyarhertelend	198	25	Baranyajenő	837	6
Alsómocsolád	147	20	Kisbeszterce	191	6
Bodolyabér	188	20	Mánfa	702	5
Gerényes	131	18	Szágy	429	5
Mindszentgodisa	239	18	Ág	799	4
Tékes	242	18	Magyarszék	317	4
Jágónak	82	15	Meződ	1062	4
Köblény	282	15	Palé	1164	4
Baranyaszentgyörgy	720	14	Kisvaszar	267	3
Bikal	252	12	Tormás	718	2
Mekényes	143	12	Liget	989	1
Tarrós	749	12	Szárász	375	1
Tófü	93	12	Felsőegerszeg	124	0
Varga	281	12	Kaposszekcső	1480	0
Kárász	608	10	Kishajmás	187	0
Vásárosdombó	132	10	Mecsekpölöske	371	0

Forrás: a szerzők szerkesztése

Az itteni falvak német múltja ettől függetlenül is meghatározó a beköltözések kapcsán, mivel gyakran megmaradtak a svábság nyelvi hagyományai. Ugyanakkor a külföldi interjúalanyaink válaszai alapján határozottan ki kell emelnünk azt az általános tapasztalatot, miszerint sem a helyi lakosság, sem kereskedelmi egységek dolgozói, sem a hivatali- vagy banki ügyintézők nem beszélnek jól idegen nyelven, legyen az német vagy angol. A beköltözők integrációját ez alapjaiban akadályozhatja meg, ugyanis a magyar nyelvvel ők maguk saját bevallásuk szerint nehezen boldogulnak.

A magyarországi élet motivációi között általánosan jelent meg minden interjúalanyunknál a jobb klíma, a ritkábban beépített lakókörnyezet,

természetközeli életmód, illetve a származási országukhoz képest sokkal olcsóbb életvitel. Minden interjúalanyunk esetében határozott szerepet kapott természetesen az ezekben a falvakban uralkodó rendkívül alacsony vételár, bizonyos falvak esetében a korábbi, polgármesterekkel folytatott beszélgetésekből néhány falu esetében az derült ki, hogy bizonyos ingatlanokhoz telekkel és melléképületekkel együtt akár 1 millió forintnál alacsonyabb áron is hozzájuthatnak a vevők 2018-ban.

Az interjúalanyok háttere már sokkal változatosabb, ebből a szempontból két fő csoportba sorolhatók: az egyik csoportba azok a válaszadók kerülnek, akiknek átlagos, vagy sikeresebb karrierje volt származási országában. Itt találunk volt építési vállalkozót, üzletembert, magánóvodát üzemeltető vállalkozót, szakácsot, és érdekes módon nagyon tipikusan ápolókat, ápolónőket. Őket általánosságban az jellemzi, hogy az átdolgozott, felhalmozással töltött éveik után nyugodtabb, csendesebb életre vágnak magasabb életszínvonalon, mint azt otthon megtehették volna. A második csoport közös sajátossága főként az, hogy az ide sorolható emberek szinte elmenekültek származási országaikból betegség, sérülés vagy valamilyen anyagi válság miatt. Az ő magyarországi életminőségük sokkal visszafogottabb az első csoportba soroltakéhoz képest, ugyanakkor rokkantnyugdíjból, segélyből vagy valamilyen járadékból élő külföldiek havi bevétele így is sokszorosa a helyi lakosok havi átlagjövedelmének.

A külföldi beköltözők térbeli mobilitása úgy tapasztaltuk, hogy leggyakrabban sokkal magasabb a helyiekénél, ami nem meglepő, tekintettel arra, hogy jellemzően saját gépjárművel rendelkeznek, az utazásnak pedig anyagi korlátai nem jelentkeznek. Ennek ellenére vannak kivételek is, például Szárászon interjúalanyunk egy baleset miatt nem tud vezetni, ezért a falubusszal utazik bevásárolni, orvoshoz, hivatali ügyek kapcsán a környező településekre meglehetősen ritkán. Baranyaszentgyörgyi interjúalanyunknak, bár van saját személyautója, saját bevallása szerint alig hagyja el a telket, és akkor sem tesz meg nagyobb távolságot, mint a legközelebbi szupermarket. Ezekhez a tapasztalatokhoz hozzátartozik, hogy mindkét, alacsonyabb mobilitással jellemezhető partnerünk hátterüket figyelembe véve a második csoportba tartozik.

A települési térhasználat már köthető egyértelműen a válaszadók hátteréhez, ugyanis ettől függetlenül nagyon eltérő mintázatokat tapasztaltunk. A válaszok alapján arra a következtetésre jutottunk, hogy a település közösségi tereit, eseményeit aktívabban látogató külföldi lakosok beilleszkedése sokkal hatékonyabb, bár hozzá kell tennünk, hogy ezekben az esetekben a település helyi vezetése is aktívan veszi ki ebből részét, meghívják a beköltözőket, nekik is biztosítanak ajándékcsomagot, ha a helyi lakosságnak is adnak valamit stb. Ezekben a településeken ugyanakkor a külföldi lakosok is tudatosan igyekeznek tenni annak érdekében, hogy örömmel lássák őket a közösségben, jó példa lehet erre például Vékény, ahol interjúalanyunk minden nap a helyi kisboltban vásárol és napról napra tanulja a magyar nyelvet. Ezekben a falvakban az integráció útján

haladnak a beköltözők egy befogadó közösségben, aminek legfontosabb sajátossága a helyi lakosság, a helyi vezetés a külföldi lakosság közti pozitív hozzáállás (3. ábra).

A legtöbb településen mind a polgármesterek elmondása, mind interjúalanyaink elbeszélései alapján egy semlegesebb viszony alakult ki a külföldiek és a helyiek között. Habár nem mondhatjuk, hogy válaszadóink nem használják a települési teret, gyakran sétálnak a faluban, közülük van, aki napjában kétszer is, ugyanakkor a helyi társadalom hozzáállása kevésbé befogadó, érdeklődő. Sokszor az is problémát jelent, hogy ezeken a településeken a helyi közösségi rendezvények hiánya, a közösségi tevékenységek helyszíneinek megkopása, eltűnése is jellemző, így például sokkal nehezebben jönnek létre azok a találkozási pontok, ahol a két fél közeledhetne egymáshoz. Ugyanakkor azt is kiemelnénk, hogy az így jellemezhető falvak esetében negatív kommunikációra vagy rossz tapasztalatokra sincs igazán példa, csupán a helyi lakosság és a külföldi beköltözők minimális interakciókra szorítkozó egymás mellett éléséről. Ezek a települések emiatt (is) multilaterális társadalommal jellemezhetők, ahol a jellemzően szegényebb helyi lakosság és a beköltözők közti státuszbeli különbségek szemmel láthatóan is érzékelhetők, ami tovább erősítheti a magyar népesség idegenkedését.

7. ábra: A vizsgált települések csoportosítása a integrációs mintázatok alapján
Figure 3. Groups of different integration patterns in the evaluated settlements

Forrás: a szerzők szerkesztése

A mélyinterjúk egy részéből viszont a települési tér használatának hiánya mellett egy konfliktusokkal terhelt belső kapcsolatrendszer bontakozott ki, ahol a külföldi lakosok számos negatív tapasztalattal „gazdagodtak” beköltözésüktől akár a beszélgetések idejéig is. Habár a semleges kapcsolatok között is találhatunk olyan beszámolókat, ahol a külföldiek negatív élmények miatt kapcsolódnak visszafogottabban a helyiekhez, a legszükségesebb esetekben

viszont már-már elmérgesedett viszonyt jelent a helyi lakosság gyakori elutasító magatartása. Számos visszaélésről meséltek beszélgető partnereink, ahol például a megbízott lakosok nem végezték el a rájuk bízott munkát, bizonyos esetekben akár anyagilag is megkárosították külföldi munkaadójukat, ami rendkívül bizalmatlan hozzáállást és rossz megítélést eredményezett a helyi társadalomról. A magyar lakosok gyakorta használják ki anyagi motivációk miatt a külföldiek nyelvismeretének hiányát is, ami tovább rontja a külföldiek településsel kialakított kapcsolatát. Ezekben a falvakban szintén egy multilaterális társadalom bontakozik ki, ahol azonban a csoportok közti távolságok kialakulásában inkább a belső feszültségek adják azok mértékét.

A rövid, polgármesterekkel folytatott beszélgetések, valamint a gyengén strukturált, külföldiekkel végzett mélyinterjúk tapasztalatai alapján összefoglalóan a következő három integrációs típust határoztuk meg:

- Fokozódó integráció befogadó közegben: ezeken a helyeken a külföldi lakosok jelentős lépéseket tesznek annak érdekében, hogy segítség, támogassák egyfelől a rászoruló helyieket, másfelől az önkormányzatot. Néhányan anyagi jellegű adományokkal támogatják az önkormányzatokat például rendezvények vagy ünnepek előtt, másol tárgyi adományokat osztanak szét a szegényebb magyar lakosoknak. A polgármesterek véleménye alapján ezeknél még fontosabb a – döntően persze informális – munkaadói tevékenységük, ugyanis jellemzően nem maguk végzik el a ház körüli teendőket, hanem egy vagy több helyi lakos alkalmazásával oldják meg azokat. A helyi munkalehetőségek korlátosságával szemben sokkal magasabb bevételekhez juthatnak a lakosok. Összességében ezekben a falvakban anyagi támogatóként veszik ki részüket a település társadalmán belül, amivel a település lakosságának szimpátiáját is könnyebben nyerhetik el.
- Visszafogott integráció semleges kapcsolatokkal: az ide sorolható falvak esetében a külföldi lakosoknak elsősorban a jelenlétéről tud csupán beszámolni az érintett polgármester, mivel a helyek és külföldiek közti interakciók száma csekély, tartalma pedig főként a köszönésből áll. Ezeken a helyeken a külföldi lakosok nem vállalnak fel jótékony adományozó szerepet, gyakran a településsel csupán annyi kapcsolatuk van, hogy benne élnek. Az elzárkózó életmód mellett ennek ellenére egy-egy alkalmazottat fogadnak a helyiek közül, azonban esetükben a bizalmi tőke alapján foglalkoztatnak helyieket korlátozott feladatkörökben. Mindezzel együtt a helyiek és a külföldiek között nincsenek konfliktusok sem, inkább az egymás mellett élés jellemző ezekben a falvakban.
- Elutasító környezet bizalmát veszített külföldiekkel: a harmadik csoportba olyan falvakat sorolhatunk, ahol a külföldi lakosok elutasítóbb helyi közösségekkel találkozhatnak, részben a települések magyar lakosságának elzárkózása, részben a külföldiek beköltözését követő konfliktushelyzetek miatt. Ezeken a helyeken a külföldiek gyakran

szembesülnek azzal a szituációval, hogy a helyi lakosok kihasználják nyelvi ismereteik hiányát, jobb anyagi helyzetüket, néha segítő szándékukat is. A polgármesterek véleménye alapján az alapvető problémát általában az jelenti, hogy a nagy anyagi szakadékok feszültségeket kelt, amiből konfliktus bontakozhat ki. Az együtt élés ugyanakkor ezekben az esetekben is inkább egy eseménymentes egymás mellettiséget jelent, ahol azonban negatív tartalmakat szül az alapvető feszültség.

ÖSSZEGZÉS

A rurális újrastrukturálódás egyik sajátos következménye a falvak közösségeinek csoportokra bomlása, aminek vannak belső és külső kiváltó okai egyaránt. Vizsgálatunkban a társadalom fragmentációjának egy külső tényezőjét, a dezurbanizáció helyi hatásait kutattuk, ezen belül egy Magyarországon rendkívül sajátos jelenség, a külföldi beköltözések következményeit. A rendhagyó dezurbanizáció magyar vidékre gyakorolt hatásai tapasztalataink és kutatási eredményeink alapján ugyanakkor rendkívül változatosak lehetnek, a rurális újrastrukturálódásban elszigetelődő, leszakadó települések esetében akár közösségépítő, a helyi életet megkönnyítő szerepe is lehet. Más esetekben ugyanakkor olyan fragmentációs folyamatot erősítenek, ami a rurális településhálózat perforálódásában érintett falvak esetében a negatív hatásokat erősítheti a rossz tapasztalatok és roncsolt belső kapcsolathálózatok kialakulásával.

A perforálódó településhálózat a rurális újrastrukturálódás következtében alakulhat ki, ahol az érintett települések társadalmainak fragmentációja olyan módon zajlik, hogy a települések lakóinak jelentősebb elszigetelt helyzetbe kerül, melynek következtében a településhálózat egyéb településeivel kialakított kapcsolatok eróziójával párhuzamosan „távolodni” kezd. Véleményünk szerint a rendhagyó dezurbanizáció hatással lehet a perforálódásra több szempontból is:

- Egyfelől az addig helyben ismeretlen társadalmi státuszú csoportok megjelenése mindenképpen a helyi társadalom további fragmentációjához ad újabb löketet. Bizonyos falvak esetében ennek ellenére fennmaradt egy pozitív belső dinamikával jellemezhető közösség, ahol a külföldi beköltözők integrálódása jó úton halad, összességében azonban a falvak elszigetelődését ez nem állítja meg. Erre jó példa lehet a külföldi lakosok foglalkoztató szerepe, ahol bár helyben elérhető, helyi viszonylatban jövedelmező munkát biztosítanak a lakosság bizonyos részének, a tágabb térbeli mobilitásukat ez mégsem növeli, ráadásul a napi munkavégzés miatt helyhez is köti őket. Mindezzel együtt a jelenség visszhangja pozitív, hiszen a bár még mindig elszigetelt lakosok ezáltal némiképp javíthatnak életminőségükön.

- A bizalmatlan belső kapcsolathálózat a perforálódó településhálózatban ugyanakkor annyiban jelent hátrányosabb helyzetet a települések lakói számára, hogy megélhetésüket nem segíti a beköltözőkkel kialakított kapcsolatuk. Emiatt viszont hosszabb távon sem képesek növelni mobilitásukat, tekintettel arra, hogy más településekkel szemben az anyagi feltételeit sem tudják biztosítani, vagyis a dezurbanizáció úgymond vesztes településein az elutasító közeg halmozódó hátrányokat és fokozódó leszakadást eredményezhet a településhálózatban belül.
- A helyi közösségbe jól integrált külföldiek esetében is találhatunk olyan helyzeteket, amik fokozhatják a falu kizáródását a térségből. Ez azokban az esetekben fordul elő, mikor a külföldiek, bár a közösségbe ágyazottan élnek, ebből fakadóan például már kevésbé jelennek meg támogató, foglalkoztató szerepben a falu életében. A kapcsolat ennek ellenére pozitív marad, ha a helyi lakosság attitűdje befogadó, mégis, a település eltávolodása a településhálózat többi elemétől folyamatosnak tekinthető.
- A semleges viszonyrendszert kialakító települési társadalmak esetében mondhatni nincs hatása a perforálódásra a külföldi lakosságnak, mivel a közösség életében, a település belső folyamataiban nem veszik ki részüket. Az ilyen falvaknál mondhatni megvalósul a társadalom differenciálódása, összességében ez mégsem változtatja meg az alaphelyzetet: a helyi lakosság térbeli mobilitása alacsony marad.

A magyar vidék településein megjelenő nyugat-európai beköltözők célja egy zavartalan, nyugodt élet megalapozása volt a Magyarországon, ennek ellenére úgy tapasztaltuk, hogy hatással vannak az itteni falvak hétköznapjaira. Habár gyakran azt láthatjuk, hogy a helyi közösségre jó hatást gyakorolnak, felkarolják a rászorulókat, munkát adnak azoknak, akiknek nincs más lehetőségük, ráadásul segítenek megőrizni a településképet a felújított, tradicionális helyi építkezést megőrző ingatlanokkal. Mégis, jelenlétük inkább egy sajátos új jelentéstartalmat ad rurális településeinknek, míg annak válságát csak tünetileg képes kezelni.

IRODALOM

- ALPEK B. L. - MÁTÉ É.** (2018): "Nagyon el vagyunk ám itt zárva" - Izolálódó települések a Baranyai-Hegyháton. Településföldrajzi Tanulmányok, 7(1), pp. 70–91.
- BAJMÓCY, P. - HOSSZÚ, S. - DUDÁS, R. - BALIZS, D.** (2011): New Migration Trends and Their Motivation in Hungary. *Geographica Timisiensis*, 20(2), pp. 29–40.
- BALOGH A.** (2008): Az aprófalvas településállomány differenciálódási folyamatai Magyarországon. Szombathely: Savaria University Press.
- BALOGH A.** (2014): A hazai aprófalvasodás új irányjai. *Földrajzi Közlemények*, 138(2), pp. 134–149.
- BELUSZKY P. - SIKOS T. T.** (2007): Változó falvaink (Magyarország falutípusai az

- ezredfordulón). Budapest: MTA Társadalomkutató Központ.
- BIHARI Z. - KOVÁCS K.** (2011): Lejtők és csúszdák, avagy a foglalkoztatási esélyek térbeli egyenlőtlensége az ezredfordulón. *Tér És Társadalom*, 20(4), pp. 49–66.
- BROWN, D. L. -, KULCSÁR, L. J. - KULCSÁR, L. - OBÁDOVICS, Cs.** (2005): Post-Socialist Restructuring and Population Redistribution in Hungary. *Rural Sociology*, 70(3), pp. 336–359.
- CASTELLS, M.** (1996): *The Rise of the Network Society*. Cambridge, Oxford: Blackwell Publishers Ltd.
- CLOKE, P.** (1987): Rurality and change: Some cautionary notes. *Journal of Rural Studies*, 3(1), pp. 71–76.
- CLOKE, P.** (1997): Country backwater to virtual village? Rural studies and 'the cultural turn.' *Journal of Rural Studies*, 13(4), pp. 367–375.
- CLOKE, P. - GOODWIN, M. - MILBOURNE, P. - THOMAS, C.** (1995): Deprivation, poverty and marginalization in rural lifestyles in England and Wales. *Journal of Rural Studies*, 11(4), pp. 351–365.
- CLOKE, P. - LITTLE, J.** (1987): Class distribution and locality in rural areas: an example from Gloucestershire. *Geoforum*, 18(4), pp. 403–413.
- CLOKE, P. - THRIFT, N.** (1987): Intra-class conflict in rural areas. *Journal of Rural Studies*, 3(4), pp. 321–333.
- CLOUT, H. D.** (1972): *Rural Geography*. Oxford, New York, Toronto, Sydney, Paris, Frankfurt: Pergamon Press.
- CSURGÓ, B. - KOVÁCH, I. - MEGYESI, B.** (2018): After a Long March: the Results of Two Decades of Rural Restructuring in Hungary. *Eastern European Countryside*, 24(1), pp. 81–109.
- DIRKSMEIER, P.** (2009): *Urbanität als Habitus*. Bielefeld: transcript Verlag.
- DÖVÉNYI Z. - TOLNAI G.** (1991): A falusi munkanélküliség néhány kérdése Magyarországon. In: KOVÁCS T. (szerk.), *Válság és Kiút*. MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs, pp. 102–108.
- ENYEDI GY.** (1980): *Falvaink sorsa*. Magvető Kiadó, Budapest.
- ENYEDI GY.** (1988): *A városnövekedés szakaszai*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- ENYEDI GY.** (2000): Globalizáció és a magyar területi fejlődés. *Tér És Társadalom*, 14(1), pp. 1–10.
- ENYEDI GY.** (2011): *A városnövekedés szakaszai – újragondolva*. *Tér És Társadalom*, 25(1), pp. 5–19.
- HALFACREE, K.** (2006): Rural Space : constructing a three-fold architecture. (P. Cloke, T. Marsden, & P. Mooney, Eds.), *The Handbook of Rural Studies*. SAGE Publications.
- HOGGART, K. - PANIAGUA, A.** (2001): What rural restructuring? *Journal of Rural*

- Studies, 17(1), pp. 41–62.
- HOSSZÚ SZ.** (2010): A dezurbanizáció néhány elméleti kérdése és hazai megjelenési formái. In: Csapó T. - Kocsis Zs. (szerk.), A településföldrajz aktuális kérdései. Savaria University Press, Szombathely, pp. 216–229.
- ILCSIKNÉ MAKRA, ZS. - BAJMÓCY, P. - BALOGH, A.** (2018): Villages on the edge of extinction-The Hungarian situation. Journal of Settlements and Spatial Planning, 9(1), pp. 35–45.
- ILLÉS, S.** (2005): Elderly immigration to Hungary. Migration Letters, 2(2), pp. 164–169.
- KEMKERS, R.** (2009): Benelux polgárok Magyarországon. Területfejlesztés És Innováció, 3(1), pp. 2–15.
- KOK, H. - KOVACS, Z.** (1999): The process of suburbanization in the agglomeration of Budapest. Netherlands Journal of Housing and the Built Environment, 14(2), pp. 119–141.
- KOVÁCH I.** (2012): A vidék az ezredfordulón. A jelenkori magyar vidéki társadalom szerkezeti és hatalmi változásai. Argumentum, Budapest.
- KOVÁCS A. D. - FARKAS J. Z. - PERGER É.** (2015): A vidék fogalma, lehatárolása és új tipológiai kísérlete. Tér És Társadalom, 29(1).
- KOVÁCS K.** (2016): Földből élők - Polarizáció a magyar vidéken. Argumentum, Budapest.
- KOVÁCS, T.** (2001).: Discussion papers - Rural Development in Hungary. In: Gál, Z. (szerk.). Pécs: Centre for Regional Studies, Hungarian Academy of Sciences.
- LANG, T.** (2015): Socio-economic and political responses to regional polarisation and socio-spatial peripheralisation in Central and Eastern Europe: a research agenda. Hungarian Geographical Bulletin, 64(3), pp. 171–185.
- LENNERT J.** (2017): A visegrádi országok vidéki tereinek rendszerváltás utáni vándorlási folyamatai. Területi Statisztika, 57(3), pp. 272–293.
- LOWE, P. - MURDOCH, J. - MARSDEN, T. - MUNTON, R. - FLYNN, A.** (1993): Regulating the new rural spaces: the uneven development of land. Journal of Rural Studies, 9(3), pp. 205–222.
- MARSDEN, T. - LOWE, P. - WHATMORE, S.** (1990): Rural Restructuring. Global Processes and their Responses. London: David Fulton Publisher Ltd.
- MASSEY, D.** (1979): In What Sense a Regional Problem? Regional Studies, 13(2), pp. 233–243.
- MÁTÉ É.** (2017): Perforált régiók? – Izolálódó térségek a dél-dunántúlon. Földrajzi Közlemények, 141(2), pp. 164–178.
- MÁTÉ É.** (2018): A dezurbanizáció sajátos formájának megjelenése a Baranyai-Hegyháton. In: Alpek B. L. (szerk.), Geographia Pannonica Nova 20. Földrajz, Diverzitás, Csomópontok. Tanulmánykötet a 70 éves Dövényi Zoltán professzor tiszteletére. Publikon Kiadó, Pécs, 229 p.

- MILBOURNE, P.** (1997): Revealing rural “others”. Representation, Power and Identity in the British Countryside. (P. Milbourne, Ed.). London, Washington: PINTER.
- MILBOURNE, P. - KITCHEN, L.** (2014): Rural mobilities: Connecting movement and fixity in rural places. *Journal of Rural Studies*, 34, pp. 326–336.
- MURDOCH, J. - PRATT, A. C.** (1993): Rural studies: Modernism, postmodernism and the “post-rural.” *Journal of Rural Studies*, 9(4), pp. 411–427.
- NÉMETH Z.** (2011): Az urbanizáció és a térbeli társadalomszerkezet változása Magyarországon 1990 és 2001 között [Urbanisation and the transformation of social structures in Hungary between 1990 and 2001]. Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutatóintézetének Kutatási Jelentései. KSH Budapest.
- PÉNZES J.** (2013): A foglalkoztatottság, az ingázás és a jövedelmi szint összefüggései Északkelet-és Északnyugat-Magyarországon. *Területi Statisztika*, (03), pp. 202–224.
- PÉNZES J. - MOLNÁR E. - PÁLÓCZI G.** (2014): Helyi munkaerő-piaci vonzáskörzetek az ezredforduló utáni Magyarországon. *Területi Statisztika*, 54(5), pp. 474–490.
- PIRISI G. - KISS B. - MÁTÉ É.** (2016): A kisvárosok szerepe a munkaerő-ingázásban. *Területi Statisztika*, 56(4), pp. 415–437.
- PIRISI, G. - TRÓCSÁNYI, A.** (2015): Between shrinking and blooming: the crossroad of small towns’ urbanisation in Hungary. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis Studia Geographica*, 8(1), pp. 12–28.
- TIGGES, L. M. - ZIEBARTH, A. - FARNHAM, J.** (1998): Social relationships in locality and livelihood: The embeddedness of rural economic restructuring. *Journal of Rural Studies*, 14(2), pp. 203–219.
- TÖNNIES, F.** (2004). *Közösség és Társadalom*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- TÓTH J.** (1974): A dél-alföldi vonzásközpontok vonzásterületének elhatárolása az interurbán telefonhívások alapján. *Földrajzi Értesítő*, XXIII(1), pp. 55–61.
- WOODS, M.** (2004): *Rural Geography*. Sage, London.
- WOODS, M.** (2007): Engaging the global countryside : globalization , hybridity and the reconstitution of rural place. *Progress in Human Geography*, 31(4), pp. 485–507.
- WOODS, M.** (2009): Rural geography: blurring boundaries and making connections. *Progress in Human Geography*, 33(6), pp. 849–858.
- WOODS, M.** (2011): *Rural*. Routledge, New York.